

Tadeusz Branecki
(Studium Generale Sandomiriense
Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza w Sandomierzu)

Szwajcaria w czasach Republiki Helweckiej (1798–1802) i Mediacji (1803–1813) – podstawy ustrojowe

Pod koniec XVIII w. Konfederacja Szwajcarska (tzw. Stara Federacja – *Alte Eidgenossenschaft*) składała się z trzynastu niezależnych od siebie kantonów¹: Uri, Schwyz, Unterwalden (Nidwalden i Obwalden)², Lucerna, Zurych, Zug, Berno, Glarus, Fryburg, Solura, Szafuza, Bazylea³ i Appenzell⁴. Podstawą jej ówczesnego ustroju był szereg umów pomiędzy kantonami o zawarciu związku (*Bund*). Pierwszy związek Uri–Schwyz–Unterwalden⁵ datuje się na rok 1291 (1 sierpnia), przy czym w jego treści znalazł się zapis o „odnowieniu starego związku”⁶, co wskazuje na istnienie starszego porozumienia między kantonami⁷.

¹ Na określenie ich prawnopństwowego statusu używano wcześniej określeń „*Ort*” (miejscowość) i „*Stand*” (stan). Pojęcie „kanton” pojawiło się dopiero w XV w. w traktatach Związku Szwajcarskiego z królem Francji Karolem VII (1452) i Ludwikiem IX (1463 i 1470): „*Cantons de la vieille Ligue de la haute Allemagne*” – W. Oechsli, *Die Benennungen der alten Eidgenossenschaft und ihrer Glieder: erster Teil*, „*Jahrbuch für schweizerische Geschichte*”, vol. 41 (1916), s. 77.

² Mianem tym określa się dawne półkantony (*Halbkantone*) Nidwalden i Obwalden, a podział ten istnieje od 1150 r. – Ch. Staub i E. H. Gallieur, *Die Schweiz, ihre Geschichte, Geographie und Statistik, nebst einem Ueberblick über die Alterthümer, Literatur, Kunst und die Industrie der zweiundzwanzig Kantone. Zweite Abtheilung: Die Malerische Schweiz*, Genewa–Bazylea 1857, s. 238.

³ Podział tego kantonu na obecnie istniejące Bazylea-Miasto i Bazylea-Okręg nastąpił w 1833 r.

⁴ W wyniku niepokojów wewnętrznych na tle religijnym kanton ten podzielił się w roku 1597 na Appenzell Innerrhoden i Appenzell Ausserrhoden.

⁵ Stroną zawartego Związku był Nidwalden, Obwalden zaś dołączył do niego na przełomie 1291 i 1292 r. – K. Meyer, *Der Ursprung der Eidgenossenschaft*, „*Zeitschrift für schweizerische Geschichte*”, vol. 21 (1941), s. 296.

⁶ W wersji niemieckiej „*erneuern*”, w wersji łacińskiej „*innovando*”.

⁷ Pierwszy związek kantonów datuje się na okolice roku 1260, choć wskazuje się także lata 1240, 1248 i 1258 – K. Meyer, *Der Ursprung...*, s. 289–292, 298 i 315; Sz. Wachholz, *Geneza i rozwój Związku Szwajcarskiego*, „*Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne*” Kraków 1936, s. 98;

Do zawartego wówczas Związku przystępowały (w drodze umów z poszczególnymi jego członkami) dalsze kantony: Lucerna (1332), Zurych (1351), Glarus i Zug (1352), Berno (1353), Fryburg i Solura (1481), Szafuza i Bazylea (1501) oraz Appenzell (1513). Oprócz kantonów, jako pełnoprawnych członków Związku, w jego składzie należy jeszcze wyróżnić:

- miejscowości zaprzyjaźnione (*Zugewandte Orte*) – z kantonami łączyły je indywidualne przymierza, np. Genewa, Wallis;
- miejscowości podległe kilku miejscowościom zaprzyjaźnionym (*gemeinde Herrschaften*) – np. Locarno;
- protektoraty miejscowości zaprzyjaźnionych (*Sonderherrschaften*) – np. Uznach⁸.

Akty prawne regulujące ustrój Związku Szwajcarskiego w XVIII w. usystematyzować można w kilku grupach:

- 1) umowy związkowe zawierane przez kantony (tzw. *Bundesbriefe*);
- 2) Pakt z 1291 r., Pfaffenbrief (1370), Sempacher Brief (1393), Stanser Verkommnis (1481), układ z Baden (1632) i Defensionale opus (1668) – tzw. *Verfassungsbriefe*;
- 3) umowy z miejscowościami zaprzyjaźnionymi;
- 4) pokoje religijne: I pokój kappelski (1529), II pokój kappelski (1531), pokój z Baden (1656) i pokój z Aarau (1712);
- 5) uchwały Sejmu Związkowego (*Tagsatzung*);
- 6) układy z państwami obcymi – np. z Francją i z Państwem Kościelnym.

Jako niezależne od Rzeszy Niemieckiej państwo Związek Szwajcarski funkcjonował *de facto* od pokoju w Bazylei (1499), a pełne międzynarodowe uznanie tego faktu nastąpiło w pokoju westfalskim (1648).

Związek Szwajcarski posiadał tylko jeden centralny wspólny organ – Sejm Związkowy. Nie był on jednak parlamentem w dosłownym tego słowa znaczeniu, ale stanowił coroczną konferencję delegatów członków Związku. Owi delegaci (po dwóch z kantonów i po jednym z miejscowości zaprzyjaźnionych) zbierali się na swoje obrady początkowo w pustelni Kienholz i Einsiedeln, następnie zaś gościli ich kantony przewodniczące (*Vorort*): Zurych lub Lucerna. Podkreślić w tym miejscu należy, że obrady Sejmu były tajne, a delegaci byli związani instrukcjami. Jego obradami kierował *Landamann* kantonu przewodniczącego, zaś do jego zadań należało:

H. Conrad, *Deutsche Rechtsgeschichte. Band I: Frühzeit und Mittelalter*, Karlsruhe 1962, s. 248; E. Meyer, *Das erste Bündniss der schweizerischen Urkantone*, „Der Geschichtsfreund: Mitteilungen des Historischen Vereins Zentralschweiz”, vol. 63 (1908), s. 3.

⁸ J. Schollenberger, *Geschichte der schweizerischen Politik*, t. I, Frauenfeld 1906, s. 64–68 i 71–79; Sz. Wachholz, *op. cit.*, s. 102.

- decydowanie w sprawach bezpieczeństwa Związku, w tym wypowiadanie wojny i zawieranie pokoju,
- rozstrzyganie sporów pomiędzy kantonami oraz skarg osób prywatnych,
- podejmowanie decyzji w sprawie polityki zagranicznej.

Jak wspomniano, Sejm Związkowy był tylko konferencją delegatów i w związku z tym nie posiadał żadnych organów wewnętrznych. Jego obsługą administracyjną zajmował się kanton, w którym obradował. Podobnie też do kantonów należało egzekwowanie rozstrzygnięć Sejmu.

Systemy ustrojowe w kantonach tworzących Związek uszeregować można w zależności od tego, czy dany kanton był kantonem wiejskim czy też miejskim. W kantonach miejskich, takich jak Zurych, Berno, Bazylea, Lucerna, Fryburg, Soluraj Szafuza, władzę sprawowała arystokracja – za pośrednictwem rad: Wielkiej (*Grosse Rat*) i Małej (*Kleine Rat*) oraz burmistrza (*Bürgermeister*; *Schultheiss*). W radach tych zasiadali przedstawiciele szlachty, rycerstwa, bogatych obywateli, a przede wszystkim elitarnych cechów. Wielkie rady pełniły funkcje ustawodawcze i decyzyjne, małe zaś – wykonawczo-administracyjne. Na ich czele stał (reprezentujący kanton na zewnątrz) burmistrz⁹.

W kantonach wiejskich (Uri, Schwyz, Unterwalden, Glarus, Appenzell i Zug¹⁰) władzę sprawowało zgromadzenie obywateli (*Landsgemeinde*)¹¹. W jego skład wchodziłi wszyscy zdolni do walki mężczyźni, którzy ukończyli (najczęściej) szesnasty rok życia. Zgromadzenie zbierało się zwykle raz do roku i podejmowało wszystkie najważniejsze dla kantonu decyzje, stanowiło prawo i przeprowadzało wybory. Do pomocy miało również dwie rady: zwykłą (*einfacher Rat*) i krajową (*Landrat*).

Te rady przygotowywały sprawy pod obrady zgromadzenia ludowego, sprawowały funkcje ustawodawczą, sądową i zarządzającą w pewnym zakresie. Ponieważ nie było ścisłego podziału kompetencyjnego, przeto niejednokrotnie rady stanowiły w sprawach, które należały do zakresu działania zgromadzenia ludowego. W zasadzie jednak rady były organem delegowanym przez zgromadzenie ludowe dla załatwienia spraw, określonych w delegacji lub zwyczajowo. Na czele kraju stał naczelnik (*Landammann*), który przewodniczył zgromadzeniu ludowemu, reprezentował kraj na zewnątrz i wraz z radami tworzył władzę najwyższą w czasie między sesjami zgromadzenia ludowego¹².

Lata 1712–1798 określane są w Szwajcarii mianem tzw. Ancien Régime'u (rządów arystokracji). Przejawiały się one zmniejszaniem i ograniczaniem praw

⁹ Sz. Wachholz, *op. cit.*, s. 107.

¹⁰ Zug był „konglomeratem elementów miejskiego i wiejskiego” – *ibidem*.

¹¹ *Ibid.*, s. 107–108. Więcej na temat *Landsgemeinde*: T. Brancki, *Landsgemeinde – najstarsza instytucja demokracji bezpośredniej w Konfederacji Szwajcarskiej*, [w:] *Dylematy współczesnej demokracji*, red. S. Wróbel, Toruń 2011, s. 244–256 i Ł. Jakubiak, *Kantonalne Zgromadzenia Ludowe w Szwajcarii*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2010, z. 4, s. 107–119.

¹² Sz. Wachholz, *op. cit.*, s. 108.

mieszkańców kantonów, np. nie odbywały się przeprowadzane wcześniej referenda. Absolutyzm władzy (sprawowanej często przez oligarchiczne rody) doprowadził do wielu wystąpień ludności w poszczególnych kantonach. Rozruchy miały miejsce w dolinie Rodanu (1790), w miastach Yverdon, Moudon, Vevey i Ouchy (1791), w Jurze (1792), w miejscowościach nad Jeziołem Zurychskim (1794).

Niemale znaczenie miała również rewolucja w sąsiedniej Francji. Duży udział w imporcie do Szwajcarii hasła i idei rewolucyjnych mieli powracający do kraju szwajcarscy najemnicy. Ponadto zachodnia część kraju należała do francuskojęzycznego obszaru językowego i łatwiej tam przenikały wiadomości z Francji.

W Paryżu mieli swoją siedzibę emigranci szwajcarscy. W 1790 r. został tam założony szwajcarski klub patriotyczny (Jean Nicolas Castelli). Wśród zwolenników zmian ustrojowych w kraju wyróżniali się Frederic Cesar Laharpe, Peter Ochs i Paul Usteri.

Rewolucyjna Francja zainteresowana była opanowaniem Szwajcarii, będącej, z jednej strony, zapleczem żywnościowym, a z drugiej, najkrótszym połączeniem z Republiką Cisalpińską. Dążąc do tego celu, Francuzi zachowywali się dwójako: szerzyli w Szwajcarii hasła zniesienia poddaństwa i likwidacji rządów arystokracji oraz jednocześnie przygotowywali się do zbrojnego zajęcia kraju.

W grudniu 1797 r. doszło w Paryżu do spotkania Ochs'a i Laharpe'a z Bonapartem. Szwajcarscy rewolucjoniści zostali poinformowani o planowanej inwazji wojsk francuskich, zaś ich zadaniem było przygotowanie w kraju powstania. Zdawali sobie sprawę, że pomoc francuska jest im niezbędna w dokonaniu w kraju radykalnych zmian – sami nie mieli ku temu środków i możliwości.

W styczniu 1798 r. wybuchło w Waadt powstanie. Jego mieszkańcy proklamowali niezależność od kantonu Berno i utworzenie Republiki Léman. Na pomoc wezwali armię francuską. Francuzi szybko wkroczyli do Szwajcarii, zajęli Lozanę i podporządkowali sobie pozostałe kantony.

W Zurychu i Szafuzie proklamowano równość wszystkich wobec prawa. W Argowii i wielu innych krajach poddanych interwencji francuscy fetowani byli jako wyzwolicieli spod władzy zniechęconego patrycjatu. Niebawem padło Berno¹³, uległy też Schwyz, Uri i Unterwalden. Dawna Konfederacja przestała istnieć¹⁴.

Od tego momentu Szwajcaria stała się protektoratem Francji¹⁵.

¹³ Berno stawiało Francuzom zbrojny opór, ale jego wojska zostały pokonane w bitwie pod Grauholz (5 III 1798).

¹⁴ M. Aleksandrowicz, *Republika Helwecka*, [w:] *Konstytucja. Ustrój polityczny. System organów państwowych*, red. S. Bożyk i A. Jamróz, Białystok 2010, s. 13.

¹⁵ S. Moeckli, *Das politische System der Schweiz verstehen. Wie es funktioniert – Wer partizipiert – Was resultiert*, Altstätten 2008, s. 36; patrz też I. Rycerska, *Kierunki rozwoju federacji szwajcarskiej*, [w:] *Problemy rozwoju federalizmu we współczesnym świecie*, red. J. Jaskiernia, Kielce 2009, s. 101 i Z. Czeszejko-Sochacki, *System konstytucyjny Szwajcarii*, Warszawa 2002, s. 9.

Projekt nowego uregulowania ustroju Szwajcarii przygotowany został przez Petera Ochsa – został zaakceptowany przez Napoleona i w wersji skróconej opublikowano go we francuskim dzienniku „Moniteur” (8 II 1798). Nowa konstytucja została przyjęta przez Waadt, a kanton Bazylea rozpoczął dokonywanie w niej istotnych modyfikacji (zwiększenie praw kantonów, zmniejszenie pozycji Dyrektoriatu względem parlamentu i sądownictwa, ułatwienie rewizji konstytucji). Zmiany te zostały zaakceptowane przez Argowię, Berno, Fryburg, Obwalden, Solurę, Szafuzę i Zurych. Dalszym jej zmianom „zapobiegli” Francuzi, którzy ogłosili, że obowiązująca jest wyłącznie pierwotna wersja projektu Petera Ochsa i zabronione jest dokonywanie w nim jakichkolwiek zmian¹⁶.

Formalne przyjęcie Konstytucji Helweckiej (*Helvetische Verfassung*), którą jej przeciwnicy nazywali *Ochsenbüchlein* (*Książeczką Ochsa*)¹⁷, nastąpiło w Aarau 12 kwietnia 1798 r. podczas zebrania grupy delegatów z 10 kantonów, stanowiąc pewnego rodzaju konstytuante¹⁸. Oprócz przyjęcia nowej konstytucji uczestnicy obrad powołali rząd Republiki (Dyrektoriat Wykonawczy). Nowa konstytucja nie została przyjęta przez Appenzell Innerrhoden, Glarus, Nidwalden, Schwyz, Uri i Zug¹⁹.

Konstytucja Helwecka była pierwszym w historii Szwajcarii aktem prawnym o tej nazwie. Jak wcześniej wspomniano, ustrój Starej Konfederacji oparty był na wielu umowach pomiędzy kantonami, paktach, pokojach religijnych i innych podobnych aktach. Tak więc od roku 1798 Szwajcaria weszła do grona krajów, które swój ustrój opierają na uregulowaniach konstytucyjnych²⁰.

Nowa konstytucja składała się ze 116 artykułów podzielonych na dwanaście tytułów: I – Zasady podstawowe (art. 1–14), II – Podział terytorium Helwecji (art. 15–18), III – Status polityczny obywateli (art. 19–27), IV – O zgromadzeniach pierwsiastkowych i ciałach elektorskich (art. 28–35), V – O władzy ustawodawczej (art. 36–70), VI – Dyrektoriat Wykonawczy (art. 71–85), VII – Trybunał Najwyższy (art. 86–90), VIII – O siłach zbrojnych (art. 91–92), IX – Zbrodnie stanu (art. 93–94), X – Władze kantonalne (art. 95–105), XI – Zmiany konstytucji (art. 106–107) i XII – Wejście konstytucji w życie (art. 1–9)²¹.

¹⁶ M. Aleksandrowicz, *System prawny Szwajcarii. Historia i współczesność*, Białystok 2009, s. 40–41.

¹⁷ J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 147.

¹⁸ Ostatni Sejm Związkowy zebrał się na obrady 26 grudnia 1797 r. – *ibid.*, s. 146.

¹⁹ M. Aleksandrowicz, *Republika Helwecka...*, s. 14.

²⁰ Za wyjątek od tej reguły uznać należy umowę związkową (*Bundesvertrag*) z 1815 r., która regulowała co prawda ustrój Konfederacji Szwajcarskiej, ale nie była konstytucją w ścisłym tego słowa znaczeniu.

²¹ Przepisy wprowadzające konstytucję miały numerację artykułów, począwszy od 1 – *Konstytucja Republiki Helwecji z 12 kwietnia 1798 r.*, [w:] P. Sarnecki, *Najstarsze konstytucje z końca XVIII i I połowy XIX wieku*, Warszawa 1997, s. 90–111; patrz też A. Kölz, *Quellenbuch zur neueren*

O formie ustroju państwa mówił art. 1: „Republika Helwecka jest jedna i niepodzielna. Znosi się granice między kantonami i między nimi a krajami podległymi”²². Art. 2 z kolei określał suwerena, którym był ogół obywateli, i formę rządów w kraju – demokrację przedstawicielską.

Konstytucja Helwecka wprowadzała wiele gwarantowanych swobód obywatelskich, wśród których wyróżnić należy:

- wolność osobistą (była niezbywalna, a jej ograniczenie mogło być spowodowane wyłącznie wolnością drugiego człowieka lub korzyścią ogólną uznaną przez prawo),
- wolność sumienia (nieograniczona),
- wolność wyznania (nie mogła zakłócać porządku publicznego i nie mogła preferować żadnego z wyznań),
- wolność prasy (zakaz udzielania instrukcji),
- nienaruszalność własności (jej naruszenie mogło nastąpić wyłącznie w sytuacji pilnej lub na niezbędne potrzeby publiczne – konstytucja gwarantowała właścicielowi sprawiedliwe odszkodowanie),
- swobodę osiedlania się,
- swobodę wykonywania rzemiosła.

W art. 8 konstytucja wprowadzała zakaz dziedziczenia władzy, rang i godności, a także używania tytułów lub uprawnień na to wskazujących²³.

W nowym, jednolitym i niepodzielnym państwie kantony straciły swoją niezależność. Art. 2 konstytucji znosił wszelkie granice wewnętrzne, zaś art. 15 uznawał kantony (podobnie jak dystrykt, gminę, osiedle i dzielnicę) za jednostkę podziału administracyjnego kraju. Można też mówić o tym, że stanowić miały odpowiednik francuskich departamentów. Wszystkie kantony (a miało ich być 22) wymieniał art. 18 – oprócz dawnych trzynastu kantonów, tworzących Starą Konfederację, w składzie Republiki Helweckiej znaleźć się miały nowe: Valais, Leman (Vaud), Argowia, Bellinzona, Lugano, Recja (Gryzonia), Sargans, Turgowia i St. Gallen²⁴.

Konstytucja zawierała wiele uregulowań dotyczących obywatelstwa Republiki i związanych z nim praw. Obywatelstwo można było otrzymać w dwojaki sposób (państwo prowadziło rejestr obywateli):

---

schweizerischen Verfassungsgeschichte. Vom Ende der Alten Eidgenossenschaft bis 1848, Berno 1992, s. 126–152.

²² *Konstytucja...*, s. 90.

²³ „Dziedziczne przywileje wzbudzają pychę, powodują ucisk, usprawiedliwiają nieudolność i lenistwo oraz prowadzą do znieprawienia poglądów na rzeczy, wydarzenia i ludzi” – *ibid.*, s. 91.

²⁴ Kilka z tych kantonów istniało „epizodycznie” tylko w czasie trwania Republiki Helweckiej: Bellinzona (okręgi: Leopontin, Bollentz, Riviera i Bellinzona – stolica), Lugano (okręgi: Lugano – stolica, Mendrisio, Locarno i Valmaggia), Sargans (Rheintal, Sax, Gams, Werdenberg, Gaster, Utznach, Rapperswill, Marche i Sargans – stolica) – *ibid.*, s. 93–94.

1) art. 19 przyznawał je automatycznie mieszkańcom miast (municipalnych lub dominialnych), wsi (poddanych i wolnych) oraz osobom mającym w Szwajcarii prawo stałego pobytu i tu urodzonym;

2) zgodnie z art. 20 cudzoziemiec musiał spełnić kilka warunków naturalizacji: nieprzerwane zamieszkanie w Szwajcarii przez dwadzieścia lat, przynoszenie pożytku krajowi zamieszkania, posiadanie świadków potwierdzających „prawość jego życia i obyczajów”. Ponadto musiał zrzec się (w imieniu własnym i swoich potomków) obcego obywatelstwa.

Obywatelstwo szwajcarskie można było także utracić – art. 27 konstytucji wymieniał pięć przyczyn: otrzymanie obywatelstwa innego kraju, wstąpienie do zagranicznego stowarzyszenia (oprócz związku literackiego), dezercja, nieobecność (w kraju) dłuższa niż dziesięć lat bez wyrażenia na nią zgody, skazanie na karę infamii (do czasu rehabilitacji).

Obywatelom Republiki (wyłącznie mężczyznom) przysługiwało czynne i bierne prawo wyborcze²⁵. Przysługiwało ono po ukończeniu 20. roku życia, wpisaniu do kantonalnego rejestru wyborców i złożeniu przysięgi wierności²⁶. Każdy obywatel obowiązany był do dwuletniej służby wojskowej (w kantonalnym korpusie poborowych).

Swoje prawa obywatelskie obywatele Republiki realizowali:

1) na zgromadzeniach pierwiastkowych – tworzyli je obywatele i ich synowie, którzy mieszkali co najmniej pięć lat w jednej gminie. Zgromadzenia te powstawały w każdej gminie lub osadzie, w której mieszkało co najmniej stu obywateli (jeżeli nie było w niej takiej liczby, przyłączali się do zgromadzenia najbliższej wsi lub osady). Zadaniem zgromadzenia miało być przyjęcie (odrzućcie) konstytucji i powoływanie członków kantonalnych zgromadzeń elektorskich (w proporcji jeden elektor na stu obywateli)²⁷;

2) przez ciało elektorskie, które wybierało deputowanych do Ciała Ustawodawczego, sędziów trybunałów kantonalnych i Trybunału Najwyższego, członków izby administracyjnej oraz zastępców sędziów i członków izb.

Władza ustawodawcza w Republice Helweckiej należała do dwuizbowego parlamentu, złożonego z Senatu (w jego składzie zasiadało po czterech deputowa-

²⁵ Bierne prawa pozbawieni byli duchowni.

²⁶ „Jako dobry i wierny obywatel będę na miarę swoich najlepszych możliwości służył ojczyźnie, sprawie wolności i równości, a nienawidził anarchii i rozpasania” – *ibid.*, s. 95. Przysięgę tę obywatele Republiki Helweckiej złożyli tylko jeden raz – 14 lipca 1798 r. – M. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 15.

²⁷ Zgodnie z art. 34 listę wybranych elektorów przesyłano prefektowi państwa, który w drodze losowania publicznego odrzucał połowę listy, a pozostali tworzyli ciało elektorskie – *Konstytucja...*, s. 96–97.

nych z każdego kantonu oraz byli członkowie rządu Republiki) i Wielkiej Rady (złożonej tymczasowo z ośmiu przedstawicieli z każdego kantonu)²⁸.

Bierne prawo wyborcze do parlamentu przysługiwało osobom, które odpowiednio ukończyły 25 lat i korzystały z praw obywatelskich (Wielka Rada) lub 30 lat i były wcześniej lub obecnie żonate (Senat)²⁹. Deputowanym przysługiwał immunitet – wniosek o ściganie kierowany był do Wielkiej Rady, a ona decydowała o ewentualnym jego rozpatrzeniu (art. 52–53)³⁰.

Uprawnienia parlamentu wymieniała Konstytucja Helwecka w art. 47 („Senat przyjmuje lub odrzuca rezolucje Wielkiej Rady”) i art. 50 („W sprawach finansów, pokoju i wojny Rady Ustawodawcze działają wyłącznie na podstawie uprzednich propozycji Dyrektoriatu Wykonawczego, które przyjmują lub odrzucają”)³¹.

Władzę wykonawczą w kraju sprawować miał Dyrektoriat Wykonawczy, składający się z pięciu członków. Co roku jego skład miał być odnawiany o jedną osobę. Bierne prawo wyborcze przysługiwało osobom żonatym lub wdowcom, które ukończyły 40. rok życia³².

Wśród uprawnień rządu Republiki wymienić należy:

- zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego kraju, w tym również dysponowanie siłami zbrojnymi (art. 76),
- przedkładanie spraw do rozpatrzenia przez parlament (art. 77)³³,
- stosowanie prawa łaski (art. 78),
- sygnowanie pieczęcią aktów prawnych (art. 79),
- prowadzenie negocjacji z państwami obcymi i podpisywanie traktatów (art. 80)³⁴,
- składanie parlamentowi sprawozdania finansowego z wykorzystania środków przez poszczególne departamenty (art. 81),
- mianowanie i odwoływanie: oficerów, ministrów, ambasadorów, komisarzy skarbu narodowego, prefektów państwa, przewodniczącego, oskarżyciela

---

²⁸ Stosownie do art. 36 ostateczny skład i liczba jej członków miała być uzależniona od liczby mieszkańców danego kantonu w stosunku do liczby deputowanych.

²⁹ W trzecim roku obowiązywania Konstytucji Helweckiej dojsć miała jeszcze jedna przesłanka wyboru senatora – piastowanie w przeszłości lub obecnie funkcji ministra, reprezentowanie kraju za granicą, członkostwo w Wielkiej Radzie lub Trybunale Najwyższym, bycie prefektem państwa, przewodniczącym izby administracyjnej lub trybunału kantonowego (art. 37).

³⁰ *Ibid.*, s. 99.

³¹ *Ibidem*.

³² W trzecim roku obowiązywania Konstytucji Helweckiej miała dojsć jeszcze jedna przesłanka ograniczająca krąg potencjalnych jego członków – jednoczesne członkostwo w jednej z izb parlamentu, bycie ministrem, członkiem Najwyższego Trybunału lub prefektem państwa (art. 72).

³³ „Dyrektoriat Wykonawczy ma prawo wezwać każdą Radę do rozpatrzenia określonej sprawy” – *ibid.*, s. 103.

³⁴ Nabierały one mocy po kontroli i ratyfikacji przez parlament.

publicznego i pisarza Trybunału Najwyższego, głównego poborcy dochodów Republiki (art. 82),

– uprawnienia karne dotyczące aresztowania i przesłuchiwania podejrzanych o spisek (art. 83).

W składzie Dyrektoriatu funkcjonować miały cztery³⁵ ministerstwa:

- 1) spraw zagranicznych i wojny,
- 2) sprawiedliwości i policji,
- 3) finansów, handlu, rolnictwa i rzemiosła,
- 4) nauk, sztuk pięknych, budowni publicznych, mostów i dróg.

Konstytucja Helwecka tworzyła także organ władzy sądowniczej Republiki, którym miał być Trybunał Najwyższy (*Oberster Gerichtshof*). Jego kadencja trwała cztery lata, a każdy kanton mianował do niego po jednym przedstawicielu – odnowienie składu następować miało według zasady: co trzy lata pięciu sędziów, w czwartym roku siedmiu. Jak wspomniano już wcześniej, jego przewodniczącego, oskarżyciela publicznego i pisarza wybierał Dyrektoriat Wykonawczy.

Trybunał Najwyższy był sądem właściwym dla deputowanych do parlamentu i członków Dyrektoriatu. Ponadto orzekał on także:

– w sprawach o przestępstwa kryminalne (jako sąd ostatniej instancji), za które groziła kara śmierci, pozbawienia wolności lub banicji powyżej 10 lat;

– jako sąd kasacyjny w sprawach cywilnych w przedmiocie orzeczeń wydanych przez trybunały kantonalne – jeżeli nie miały one kompetencji do orzekania lub naruszyły procedurę postępowania bądź prawo.

W kantonach władza należała do:

- 1) prefekta państwa, który reprezentował Dyrektoriat w kantonie, a ponadto:
  - nadzorował podległych mu urzędników,
  - przyjmował petycje,
  - zwoływał zgromadzenia pierwiastkowe i ciała elektorskie,
  - czuwał nad bezpieczeństwem wewnętrznym kantonu (nadzorował i dysponował jego siłami zbrojnymi),
  - mianował przewodniczącego trybunału kantonálnego, izby administracyjnej i sądów niższego stopnia, pisarzy, oskarżyciela publicznego i podprefektów;
- 2) trybunału kantonálnego³⁶, będącego sądem:
  - I instancji dla przestępstw ciężkich,
  - ostatniej instancji dla innych przestępstw, w sprawach cywilnych i policyjnych;

³⁵ Zgodnie z art. 85 Konstytucji Helweckiej ich liczba mogła być zwiększona do sześciu – nie mogło być ich jednak pięć lub mniej niż cztery (chodziło o zapewnienie nieparzystej liczby członków Dyrektoriatu, co ułatwiać miało podejmowanie decyzji w trakcie ewentualnego głosowania).

³⁶ Składał się z trzynastu członków powoływanych przez ciało elektorskie – co roku wymieniało dwóch sędziów z jego składu (art. 98 i 99 konstytucji).

3) izby administracyjnej (złożonej z przewodniczącego i czterech asesorów, wybieranych przez ciało elektorskie), właściwej dla „bezpośredniego wykonywania ustaw dotyczących finansów, handlu, sztuki, rzemiosła, rolnictwa, artykułów żywnościowych, funkcjonowania miast i dróg publicznych”³⁷.

Kończąc rozważania dotyczące Konstytucji Helweckiej, warto też wspomnieć o procedurze jej zmiany. Zgodnie z art. 106 inicjatywa w tym przedmiocie należała do Senatu. Przygotowana propozycja winna zostać przez niego dwukrotnie uchwalona (w odstępie co najmniej pięcioletnim pomiędzy głosowaniami), aby jako rezolucja mogła trafić do Wielkiej Rady. Ta z kolei po przyjęciu przedłożonej rezolucji przesyłała ją zgromadzeniom pierwiastkowym. Nowa konstytucja wchodziła w życie po jej przyjęciu przez te zgromadzenia.

Republika Helwecka nie miała łatwego bytu. W roku 1799 stała się teatrem wojny francusko-austriackiej, a w lecie tego roku część jej ziem była przejściowo zajęta przez armię rosyjską gen. Suworowa. Wewnątrz kraju wybuchały także antyfrancuskie powstania. Jednym z większych było powstanie w Glarus i Schwyz, którego przywódcą był Alois Reding – jego oddziały pokonali jednak Francuzi w bitwie pod Torhenturm (2 V 1798)³⁸. Kolejne powstania wybuchały też w roku 1799 w Uri, Schwyz, Tessinie i Wallis³⁹.

Rozłam dokonał się także wśród szwajcarskich polityków. Nastąpiła wyraźna polaryzacja dwóch grup, z których jedna opowiadała się za wizją państwa jednolitego i niepodzielnego (unitaryści), a druga chciała zwiększenia pozycji i uprawnień kantonów (federaliści). Jedni i drudzy szukali wsparcia dla swoich planów u Napoleona Bonaparte. Konflikt obu grup przekładał się też na niespokojną sytuację polityczną w kraju i liczne zamachy stanu (styczeń i sierpień 1800 r., październik 1801 r. i kwiecień 1802 r.). Politycy szwajcarscy próbowali także dokonać zmiany ustroju kraju, podejmując próby uchwalenia nowych konstytucji – projekty z 29 maja 1801 r.⁴⁰ i 24 października 1801 r.⁴¹.

Kolejny projekt konstytucji pochodził z 27 lutego 1802 r. 20 maja tego roku poddany on został pod referendum – pomimo faktu, że zwolenników nowej konstytucji było mniej (72 453) niż jej przeciwników (92 423) została ona przyjęta. Do głosów zwolenników dodano głosy obywateli niebiorących udziału w głosowaniu (167 172). „Rozwiązanie to najprawdopodobniej inspirowane było specyficzną interpretacją myśli J. J. Rousseau – z milczenia powszechnego należy przypuszczać zgodę ludu [...]”⁴². Duże znacznie dla wprowadzenia w życie nowej

³⁷ *Ibid.*, s. 108.

³⁸ J. Wojtowicz, *op. cit.*, s. 147.

³⁹ *Ibid.*, s. 148.

⁴⁰ K. H. L. Pöhlitz, *Die europäischen Verfassungen seit dem Jahre 1789 bis auf die neueste Zeit*, Leipzig 1833, s. 137–139.

⁴¹ *Ibid.*, s. 141–146.

⁴² M. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 21.

konstytucji miało także wycofanie ze Szwajcarii w lipcu 1802 r. wojsk francuskich.

Nowa konstytucja (tzw. Druga Konstytucja Helwecka) składała się z 77 artykułów podzielonych na trzynaście tytułów⁴³. W odróżnieniu od swej poprzedniczki przyznawała kantonom (a było ich osiemnaście – o cztery mniej niż wymieniała Konstytucja Helwecka) wiele uprawnień, które wyliczał szczegółowo art. 14:

- same określały swoje wydatki i środki na ich pokrycie,
- ustalały organizację sądownictwa kantonalnego (nie mogło być więcej niż dwie instancje),
- sprawowały pieczę nad policją,
- zarządzały nieruchomościami kantonalnymi (na sprzedaż wymagana była jednak zgoda Senatu),
- zapewniały i dbały o porządek na ulicach, drogach i mostach.

Władza ustawodawcza w kraju należeć miała do dwuizbowego parlamentu: Senatu i Sejmu Związkowego (*Tagsatzung*).

W skład Senatu wchodziło: Landammann, dwóch namiestników krajowych i dwudziestu czterech członków – wybierani oni byli z poszczególnych kantonów wedle zasady, że jeden kanton reprezentowany był przez co najmniej jednego deputowanego (ale nie więcej niż trzech). Mianowani byli przez Sejm, a co roku następować miała wymiana 1/5 jego składu (dopuszczalny był ponowny wybór).

Do zadań Senatu należało m.in. przygotowywanie projektów ustaw i przedkładanie ich do przyjęcia przez Sejm Związkowy; wydawanie rozporządzeń na wnioski rządu Republiki; zawieranie pokoju, traktatów i umów handlowych oraz wnioskowanie do Sejmu o uchwalenie deklaracji wojny; rozstrzyganie sporów pomiędzy kantonami, dotyczących administracji państwowej; stosowanie prawa łaski, a także wybór Landammanna i namiestników krajowych.

Sejm Związkowy składał się z przedstawicieli wszystkich kantonów, wybieranych w proporcji jeden deputowany na 25 tys. osób (każdy kanton musiał mieć co najmniej jednego przedstawiciela). Wybór deputowanych był dokonywany przez tzw. kantonalne korpusy wyborcze, z których jeden przedstawiał propozycje, a drugi nominacje (art. 18 konstytucji). Członkostwo w korpusie miało być dożywotne, a żaden z nich nie mógł być liczniejszy niż 45 osób. Członkostwo przysługiwało osobom posiadającym nieruchomości gruntowe o wartości co najmniej 10 tys. franków w dużych kantonach lub 2 tys. w małych.

Sejm zbierał się miał 1 maja, a obrady trwać miały przez miesiąc. Nadzwyczajne posiedzenia zwoływał Senat (z własnej inicjatywy lub inicjatywy większości kantonów), określając jednocześnie długość trwania obrad.

⁴³ Pełny tekst konstytucji: S. Kaiser, J. Strickler, *Geschichte und Texte der Bundesverfassungen der schweizerischen Eidgenossenschaft von der helvetischen Staatsumwälzung bis zur Gegenwart*, B. *Documentarischer Theil*, Bern 1901, s. 99–108.

Oprócz stanowienia prawa Sejm Związkowy:

- a) rozpatrywał skargi kantonalne na zarządzenia Senatu,
- b) określał budżet Republiki,
- c) mianował członków Senatu,
- d) wybierał komisję rachunkową (pięcioletnia kadencja) zajmującą się kontrolą rachunków państwowych.

Władza wykonawcza należeć miała do Rady Wykonawczej, która składała się z Landammanna i dwóch namiestników krajowych oraz pięciu sekretarzy stanu kierujących departamentami: sprawiedliwości i policji, spraw wewnętrznych, spraw wojskowych, finansów oraz spraw zagranicznych.

Radą kierował Landammann (po upływie rocznej kadencji zostawał namiestnikiem krajowym). Kadencja członków Rady wynosiła aż dziewięć lat, a co trzy lata ustępować miał jeden z jej członków. Do jej zadań należało:

- wykonywanie ustaw (za pośrednictwem powołanych urzędników lub władz kantonalnych),
- nadzór nad administracją państwową,
- wykonywanie uprawnień Senatu podczas zawieszenia (oprócz wniosków legislacyjnych),
- prowadzenie spraw zagranicznych, w tym też mianowanie i odwoływanie ambasadorów,
- mianowanie i odwoływanie urzędników,
- kierowanie siłami zbrojnymi Republiki i mianowanie oficerów.

W zakresie wymiaru sprawiedliwości na szczeblu centralnym II Konstytucja Helwecka przewidywała (podobnie jak jej poprzedniczka) funkcjonowanie Trybunału Najwyższego (art. 74), właściwego dla rozpatrywania:

- 1) apelacyjnych sporów cywilnych o wartości przedmiotu sporu powyżej 3 tys. franków i gdy jedną ze stron był: rząd, kanton, obcokrajowiec lub mieszkaniec różnych kantonów;
- 2) wyroków orzekających karę śmierci, 10 lat pozbawienia wolności lub 10-letnią banicję, a w przypadku przestępstwa politycznego karę infamii lub grzywnę pieniężną powyżej 500 franków;
- 3) oskarżeń przeciwko sekretarzom stanu, dotyczących ich działalności;
- 4) w ostatniej instancji – powództw przeciwko wszystkim urzędnikom administracji państwowej ogólnej, dotyczących naruszenia obowiązków (o dopuszczalności powództwa orzekał uprzednio Senat) oraz przeciwko sędziom (cywilnym i karnym) względem popełnionych przez nich przestępstw podczas urzędowania.

Oprócz Trybunału Najwyższego konstytucja w art. 69 przewidywała także utworzenie specjalnych sądów handlowych oraz postulowała wprowadzenie w Republice jednolitych kodeksów: cywilnego i karnego (wymagana była zgoda wszystkich kantonów) oraz procedury karnej.

II Konstytucja Helwecka nie zażegnała niepokoju w kraju i nadal dochodziło do zbrojnych wystąpień, z których największe wybuchło pod koniec lata 1802, a zwane było „wojną kijów” (*Stecklikrieg*), z uwagi na brak innej broni jej uczestników⁴⁴. Wystąpienia te były efektem m.in. tragicznej sytuacji ekonomicznej mieszkańców Szwajcarii, spustoszonej przez wojska francuskie, austriackie i rosyjskie oraz przez wzrost obciążeń fiskalnych na rzecz Republiki Helweckiej. Ponadto istniał silny partykularyzm kantonalny i chęć powrotu Szwajcarów do dawnych uregulowań ustrojowych z czasów Starej Konfederacji. W tej sytuacji „Pierwszy Konsul Republiki Francuskiej, deklaracją z 30 września 1802 r., zagroził ponowną interwencją zbrojną w razie niemożności uspokojenia nastrojów społecznych. By temu zapobiec, wskazał siebie jako mediatora między przeciwnikami”⁴⁵.

Do Paryża zwołano zebranie Konstytuanty Szwajcarskiej (*Consulta*), która rozpoczęła obrady 10 grudnia 1802 r. W jej składzie znaleźli się przedstawiciele Senatu posiadającego prawo rewizji konstytucji⁴⁶. Niezależnie od faktu, że zwolenników centralizacji było więcej niż federalistów (45:18)⁴⁷, Napoleon przeformułował swoją koncepcję nowego modelu ustrojowego Szwajcarii. „Sama natura stworzyła wasz kraj jako konfederację. Racjonalnie myślący człowiek nie może tego zmieniać”⁴⁸.

Nowa konstytucja szwajcarska z 19 lutego 1803 r. zwana była Aktem Mediacyjnym (*Mediationsakt*) i wzorowana była na konstytucji USA⁴⁹. W przedmowie do Aktu Napoleon pisał do Szwajcarów:

Pogrążona w sporach Helwecja groziła rozpadem. Nie mogła sama znaleźć sposobu powrotu do porządku konstytucyjnego. Stara przychylność Narodu Francuskiego do tego godnego szacunku ludu, którego niedawno własną krwią bronił i przez swoje traktaty, jako niezależna siła chciał być uznany; to interes Francji i Republiki Włoskiej, której granica Szwajcarii dotyka; prośba Senatu; demokratycznych kantonów; w końcu życzenie całego Narodu Helweckiego zobligowało Nas, aby pełnić rolę Mediatora pomiędzy podzielonymi stronami [...]”⁵⁰.

⁴⁴ J. Stüssi-Lauterburg, *Föderalismus und Freiheit*, [w:] *Historisches Lexikon der Schweiz* (HLS), wersja z 20 II 2012, <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D41551.php> (dostęp: 25 VIII 2013).

⁴⁵ M. Aleksandrowicz, *op. cit.*, s. 21.

⁴⁶ C. A. Spenle, *Das Kräfteverhältniss der Gliedstaaten im Gesamtgefüge des Bundesstaates*, Basel 1999, s. 209 i Sz. Wachholz, *op. cit.*, s. 113.

⁴⁷ A. Bütikofer, *Staat und Wissen. Ursprünge des modernen schweizerischen Bildungssystems im Diskurs der Helvetischen Republik*, Bern 2004, s. 32. K. H. L. Pölitz podaje, że stosunek ten wynosił 36:15 – K. H. L. Pölitz, *op. cit.*, s. 161–162.

⁴⁸ A. Baur, *op. cit.*, s. 29.

⁴⁹ C. A. Spenle, *op. cit.*, s. 209 i E. His, *Amerikanische Einflüsse im schweizerischen Verfassungsrecht*, Basel 1920, s. 81–110.

⁵⁰ *Vermittlungsacte des Ersten Consuls der fränkischen Republik zwischen den Parteien, in welche Schweiz getheilt ist. Mediationsverfassung vom 19. Februar 1803* – <http://www.verfassung-gen.de/ch/verf03-i.htm> (dostęp: 25 VIII 2013).

Nowa konstytucja nie była głosowana przez kantony, 5 marca 1803 r. przyjął ją Senat, a weszła w życie 10 marca tego roku⁵¹.

Treść Aktu podzielona została na dwadzieścia rozdziałów, z których ostatni (dwudziesty) stanowił konstytucję Szwajcarii, pozostałe zaś dziewiętnaście zawierało konstytucje poszczególnych kantonów. Łączna liczba kantonów tworzących Szwajcarię określona została na dziewiętnaście – do trzynastki tworzącej Starą Konfederację dołączono nowo utworzone kantony: St. Gallen, Gryzonię, Argowię, Turgowię, Tessin i Waadt⁵².

Zgodnie z art. 1 Aktu kantony szwajcarskie wiązały się ze sobą według zasad określonych w ich konstytucjach. Gwarantowały sobie wzajemnie konstytucje, terytorium, wolności i niezależność. W tym celu wносиły wkłady finansowe (łącznie 490 507 franków) i tworzyły oddziały wojskowe (razem 15 203 osoby)⁵³. Z kolei zgodnie z art. 12 Aktu kantony wykonywały całą władzę, która nie została wyraźnie przekazana władzom związkowym.

W konfederacji dziewiętnastu kantonów wspólnym dla nich organem władzy miał być Sejm Związkowy (*Tagsatzung*). Składał się on z dziewiętnastu deputowanych – po jednym z każdego kantonu. Obradom Sejmu przewodniczył Landammann, którym był z zasady deputowany z Kantonu Dyrektorialnego (art. 27). Warto w tym miejscu wspomnieć również o nierównomiernym podziale głosów wśród deputowanych – łącznie posiadali oni dwadzieścia pięć głosów. Dwa głosy dla jednego deputowanego wynikały z racji reprezentowania przez niego kantonu liczącego więcej niż 100 tys. mieszkańców i przysługiwały przedstawicielom Berna, Zurychu, Waadt, St. Gallen, Argowii i Gryzoni (art. 28).

Sejm zbierać się miał w pierwszy poniedziałek czerwca i obradować nie dłużej niż miesiąc. Na nadzwyczajne posiedzenie zbierał się na wniosek: Landammanna, władz kantonu (poparte przez Wielką Radę Kantonu Dyrektorialnego) lub Wielkich Rad bądź *Landsgemeinde* pięciu kantonów (jeżeli wniosku nie poprze jeden z Kantonów Dyrektorialnych).

Do zadań Sejmu Związkowego należało: wypowiedanie wojny; zawieranie pokoju i traktatów (za zgodą $\frac{3}{4}$ kantonów); zawieranie umów handlowych; mianowanie i wysyłanie ambasadorów; wydawanie zarządzeń dotyczących bezpieczeństwa kraju; rozstrzygnięcie sporów pomiędzy kantonami.

Sejm zbierać się miał na zmianę co roku we Fryburgu, Bernie, Solurze, Bazylei, Zurychu i Lucernie⁵⁴.

⁵¹ A. Tschentscher, *Mediationsverfassung (1803)* – artykuł na stronie internetowej pod adresem: http://www.servt.unibe.ch/verfg/ch/1803_mediationsverfassung.php (dostęp: 25 VIII 2013).

⁵² Do Francji włączono Genewę, Wallis i księstwo Neuenburg – M. Wittibschlager, *Einführung in das schweizerische Recht*, Monachium 2000, s. 3.

⁵³ Lokalne oddziały najemne w kantonach nie mogły być większe niż 200 osób – art. 9 aktu.

⁵⁴ W roku 1803 we Fryburgu – art. 1 przepisów przejściowych Aktu Mediacyjnego.

Kantony, w których zbierać się miał Sejm Związkowy, zwane były Kantonami Dyrektorialnymi. Ich burmistrzowie zostawali jednocześnie Landammannami Szwajcarii⁵⁵. Przez roczną kadencję do ich zadań należało:

- przewodniczenie obradom Sejmu Związkowego i zwoływanie jego nadzwyczajnych posiedzeń;
- przyjmowanie listów akredytacyjnych (odwołujących) obcych przedstawicieli dyplomatycznych;
- przedstawianie sprawozdania o stanie spraw Związku na posiedzeniu Sejmu;
- dysponowanie siłami zbrojnymi kantonów;
- zwoływanie Wielkiej Rady lub *Landsgemeinde* kantonu, w którym sytuacja wewnętrzna zagrażała bezpieczeństwu kraju, odbywały się działania sprzeczne z konstytucją Szwajcarii lub kantonów;
- przyjmowanie wniosków dotyczących rozstrzygnięcia sporu pomiędzy kantonami (w przerwach pomiędzy obradami Sejmu);
- sygnowanie aktów prawnych;
- nadzór nad drogami, rzekami i traktami wojskowymi.

Zwrócić należy także uwagę na fakt, że Akt Mediacyjny nie przewidywał istnienia wspólnego dla wszystkich kantonów organu wymiaru sprawiedliwości, jakim był w Republice Helweckiej Trybunał Najwyższy.

Pomimo własnej konstytucji Szwajcaria nie była krajem w pełni samodzielnym i w „czasach Mediacji” zależała od Francji. Warto też wspomnieć, że żołnierze szwajcarscy w liczbie ok. 10 tys. wzięli udział w wyprawie Napoleona na Rosję w 1812 r., a po klęsce w bitwie nad Berezyną do kraju wróciło ich ok. 700⁵⁶.

Akt Mediacyjny był podstawą ustroju Szwajcarii niemal do końca 1813 r. Sytuacja zmieniła się pod koniec tego roku, gdy po klęsce Napoleona w Bitwie Narodów pod Lipskiem koalicja antynapoleońska zażądała od Szwajcarii uchylenia Aktu – uchwałą z 29 grudnia 1813 r. uczyniło to Zgromadzenie Federalne złożone z przedstawicieli dziesięciu kantonów⁵⁷. Wcześniej, bo 18 listopada tego roku, ogłoszona została neutralność Szwajcarii⁵⁸. Ostatecznie potwierdzona została przez Kongres Wiedeński 20 marca 1815 r.⁵⁹.

⁵⁵ Pierwszym Landammannem został Ludwig von Affry (art. 2 przepisów przejściowych aktu).

⁵⁶ A. Baur, *op. cit.*, s. 30.

⁵⁷ Uri, Schwyz, Lucerna, Zurych, Glarus, Zug, Fryburg, Bazylea, Szafuza i Appenzell – J. A. Henne, *Neue Schweizerchronik für's Volk*, t. 3, St. Gallen 1834, s. 218; C. A. Spenle, *op. cit.*, s. 211 i Sz. Wachholz, *op. cit.*, s. 116.

⁵⁸ Warto wspomnieć, że już w 1674 r. Sejm Związkowy Starej Konfederacji ogłosił Szwajcarię krajem neutralnym („Neutral Stand”) – M. Schweitzer, *Dauernde Neutralität und Europäische Integration*, Wiedeń 1977, s. 50.

⁵⁹ T. Maciejewski, *Historia powszechna ustroju i prawa*, Warszawa 2000, s. 691.

Podczas obrad Kongresu „ukszałtowała się opinia, że szansą rzeczywistości stabilnej i bezpiecznej egzystencji dla niewielkiej i silnie wewnętrznie zróżnicowanej Szwajcarii jest uzyskanie politycznej neutralności na gruncie międzynarodowym. Jeśli chodzi o strukturę wewnętrzną, to zdecydowano się na powrót do rozwiązań okresu Dawnej Konfederacji. Niemożliwe było już jednak całkowite przywrócenie stosunków sprzed 1798 r. [...]”⁶⁰.

Kongres potwierdził także granice Szwajcarii, przyłączając do jej terenów dolinę Valtellina i „jurańskie dystrykty niegdysiejszego księstwa – biskupstwa Bazylei”⁶¹. Nowymi kantonami stały się Genewa, Neuenburg i Wallis, a nowym aktem prawnym regulującym ustrój Szwajcarii została Umowa Związkowa z 7 sierpnia 1815 r.

Podsumowując powyższe rozważania, stwierdzić należy, że czasy Republiki Helweckiej pod względem ustrojowym stanowiły zerwanie z wielowiekowym modelem ustrojowym opartym na konfederacji niezależnych kantonów i próbę wprowadzenia modelu państwa jednolitego i niepodzielnego. Próba ta (zalegalizowana w pierwszej szwajcarskiej konstytucji – Konstytucji Helweckiej) napotkała na silny opór kantonów i znacznej części Szwajcarów. Nie bez znaczenia była także okupacja kraju przez wojska francuskie i toczona na jego ziemiach bitwy Francuzów z wojskami austriackimi i rosyjskimi.

Ten „eksperyment” ustrojowy nie znalazł także uznania u Napoleona, który w roku 1803, występując jako mediator pomiędzy stronnictwami szwajcarskich unitarystów i federalistów, narzucił Szwajcarii swoją konstytucję zwaną Aktem Mediacyjnym. Ten akt rangi konstytucyjnej regulował nie tylko ustrój państwa szwajcarskiego, ale również każdego z 19 kantonów (pierwszych dziewiętnaście rozdziałów Aktu zawierało konstytucje kantonalne).

Wraz z klęską Napoleona w Bitwie Narodów Szwajcarzy zerwali z narzuconym im przez Francję modelem ustrojowym i powrócili do uregulowań z czasów Starej Konfederacji. Jednocześnie proklamowano neutralność kraju, potwierdzoną także przez Kongres Wiedeński.

SWITZERLAND IN THE TIMES OF THE HELVETIC REPUBLIC (1798–1802) AND THE MEDIATION (1803–1815) – INSTITUTIONAL FOUNDATIONS

In 1798 the Old Swiss Confederacy, created or rather “refurbished” in 1291, ceased to exist. A uniform and indivisible country- the Helvetic Republic- was created from the connection between initially three and then finally thirteen cantons. It took place with a substantial help of France and its army. The new country (which was de facto a French protectorate) enacted its first constitution (the Helvetic Constitution), established a bicameral parliament, a central government and a judicia-

⁶⁰ M. Aleksandrowicz, *System...*, s. 53.

⁶¹ A. Baur, *op. cit.*, s. 30.

ry apparatus available for all- the Supreme Tribunal. The cantons lost their independence and they became units of the administrative division of the country.

This institutional “experiment” lasted in Switzerland until 1802. Throughout the period of five years of the Republic’s existence, the French army continuously stationed in the country; some armed outbreaks of the people also took place and the conflict between the unitarists and federalists was also escalating. The feuding sides were “reconciled” by Napoleon, who occurred as a “mediator” and imposed on Switzerland his constitution- the Act of Mediation (its first nineteen chapters included constitutions of respective cantons). The period of Mediation lasted until 1813 when, after the fall of Napoleon, the countries of the anti-French coalition demanded its abrogation from Switzerland, which took place towards the end of that year. Simultaneously, the Swiss proclaimed their neutrality, which was further confirmed by the Congress of Vienna.

